

KÜLÖNBÖZIK-E A PROLETÁR-OSZTÁLYHARCZ AZ EDDIGI OSZTÁLYHARCZOKTÓL?

A szocialista elmélkedők, s ezek között első sorban a mesterek, Marx és Engels, kivételes szerepet és sajtóságokat akarnak tulajdonítani a történelmi osztályharczok között a proletár mozgalomnak. Az objektivitás köpönyegébe burkolódzó etikai irányzat, mely a »Kapitált« jellemzi, a proletár-osztályharcz elemzésénél sem maradt el; meg kell mutatni a munkásnak, hogy mozgalma egészen különálló, hatásaiban más, mint az eddigiek. Mindenesetre lelkesítő egy oly mozgalomban részt venni, mely a társadalom történetében oly elszigetelten áll.

A »Kommunista Manifestum« állapítja meg azokat a megkülönböztető vonásokat, melyek *Marx* és *Engels* szerint a proletár-osztályharczot jellemzik.

Eddig az osztályharczok, ha a látszat ellene szólna is, mindig egy kisebbség érdekeit szolgáló mozgalmak voltak; a proletár-osztályharcz egy óriási tömeg mozgalma ezen többség érdekeinek megvalósítása céljából.

Ez a többség tulajdonkép az egész népeiséget magában fogja foglalni, s így maga a győzelmes proletariátus lesz a társadalom képviselője, s az állam, mely eddig kifelé a gazdaságot, az egész politikai organizmust képviselte, befelé azonban az uralkodó-osztály érdekeit szolgálta, magától meg fog szünni. A személyek felett való uralkodás helyébe dolgok intézése, a termelési folyamatok vezetése lép. Az állam nem lesz »félretéve«, hanem magától »elhal«.

Ennek a körülménynek, Marx és Engels szerint, még egy igen nagyfontosságú következménye lesz. A mozgató rugó, mely eddig a történelem motorja volt, az osztályharcz ezen utolsó

működése után, mely által a proletariátust diadalra segíti, szét-pattan. Meg fog szünni az osztályharcz egyrészt azért, mert a proletariátus érdekei szerint berendezett társadalmi forma az összesség érdekeinek felel meg, s így ki van zárva a lehetőség, hogy egy oly osztály keletkezzék, mely a meglevő állapotokkal elégedetlen; formailag azért lehetetlen az osztályharcz, mert az eddigi osztályharczokban mindig az állami hatalom megszerzése volt a cél, melynek segítségével a győzelmes osztály saját érdekeit tette első helyre az államban, a proletárok győzelme után eltűnik az állam, megszűnik tehát a cél, mely után egy esetleg keletkező elnyomott osztály küzdjön.

Ezen fontos megkülönböztető vonásokhoz csatlakozik még egy nem kevésbé jelentős és következményeiben sokkal nagyobb jelentőségű, a mennyiben a szociáldemokrata-pártok taktikájának meghatározásában döntő szerepet visz. Az eddigi osztályharczokban az uralomért harcoló osztályok már megszerzett helyzetük, megteremtett termelési módjuk biztosításáért küzdtek, midőn az ő kereseti formájuk feltételeinek az egész társadalmat alávetették. »A proletároknak nincs biztosítani valójuk, nekik az összes eddigi magánbiztoságokat és magánbiztosításokat szét kell rombolniok«, a társadalmi erőket meg kell hódítaniok.

Kétségtelenül helyes elv, s a marxizmus egyik legnagyobb érdeme annak az igazságnak felismerése, hogy az osztályharcz a történelem mozgató ereje. Ép ezért feltűnő, hogy a mesterek az osztályharcz elmélete tekintetében a tagadhatlan igazságok felderítése mellett sok hibát is követtek el.

Helyesen ismerték fel, hogy az osztályharczok végső eredménye egy új tulajdonjog, mely a győzelmes osztály érdekeit szolgálja. Mindeddig ezen újonnan keletkező tulajdonjogok azonban csak egy kisebbség javát szolgáló alkotások voltak, s csakis a mai kor osztályharczának: a proletár- és kapitalista-osztályok küzdelmének eredménye lesz a nagy tömeg érdekeit szolgáló jog. Tehát a proletár-mozgalom eddig az egyetlen, mely a nagy tömeg javára fog válni.

Ha igaz az a tétel, hogy az osztályharczok végső eredménye új jog, úgy Marx és Engels ezen nézetét helyesnek el nem fogadhatjuk, mert a jog csak úgy alkotható, illetve változtatható meg, ha ez a népesség túlnyomóan nagy részének érdekeivel megegyez. A korszakalkotó jogi változásoknál ez a tétel még annyiban módosul, hogy ily jogalkotások okvetlen a túlnyomó nagy tömeg anyagi előnyével is járnak.

Minden korszakban vannak elnyomók és elnyomottak: vannak emberek, ki valamely kezükben levő hatalom által emberek cselekedeteire hatást képesek gyakorolni. Minden egyes kor osztályharcza pedig ezen hatás megszüntetésére irányul. A magántulajdon keletkezése óta az összes társadalmi korszakokat az a hatás jellemezte, melyet anyagi javak által lehetett az emberekre gyakorolni, szóval a gazdagság. Az a mód azonban, mely által gazdagsághoz lehetett jutni, különböző volt, s a magántulajdon korszakaiban az egyes fázisok jellegét ez adja meg. A feudális-korban a származás, ma a tőke birtoka juttat gazdagsághoz, s az egyes osztályharczok ezen különbözőformájú gazdagságok ellen folytak, azon anyagi javakkal való hatás ellen, melyet mindig egy kisebbség gyakorolt egy nagy tömeggel szemben. Az osztályharcz lassanként paralizálja ezt a hatást, s ennek megszűnése az osztályok küzdelmének végső csatáját jelzi, ekkor szabadul fel egy nagy tömeg a kisebbség rárakta jármok alól. Ez a folyamat rendszerint a mindent magával ragadó lelkesedést is életre hívja a döntő küzdelem időpontjában. Előáll tehát ily körülmények között egy túlnyomóan nagy tömeg, mely semmiféle korlátozó hatás alatt nem áll, s új jogot készül megalkotni. Természetes, hogy ezt oly formában viszi keresztül, mely az ő anyagi érdekeinek előmozdítására szolgál. Ennek a tömegnek okvetlenül túlnyomóan nagy tömegnek kell lennie, mert ellenkező esetben az uralkodó-osztály gyakorolta hatás meg nem szüntethető. Hogy mikép viszik végbe a korszakot jellemző korlátozó hatás paralizálását, az ezen fejtegetésekre nézve érdektelen körülmény. Tény az, hogy elméletileg az osztályharczok eredményének oly jognak kell lennie, mely a túlnyomó nagy tömeg érdekeit előmozdítja. Következik tehát ebből, hogy nemcsak a proletár-mozgalom, hanem az eddigi osztályharczok is a nagy tömeg érdekében folytak le.

Könnyen felvethető azonban a kérdés, hogy az eddigi osztályharczoknál nem használta-e fel egy új kisebbség a nagy tömeget saját céljainak elérésére, s megalkottatott egy oly jogot, mely ismét nem a nagy tömeg, hanem egy kisebbség érdekeinek felelt meg. Mielőtt még ennek a kérdésnek tárgyalásába bocsátkoznánk, be akarjuk bizonyítani teljesség okából a megelőző fejtegetés elején tett azon állításunkat, hogy bármely jogi változás csak úgy jöhet létre, ha abba a népesség túlnyomóan nagyrésze beleegyezik, mert érdekeinek megfelel. Ez a tétel látszólag a legközönségesebb tapasztalati tényeknek mond ellen,

mert hisz szemellátható dolog, hogy ma a legtöbb jogi változás a tőkésék, tehát egy kisebbség érdekeit szolgálja. Ha a társadalmi fejlődést szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy különösen a múlt század első felének jogalkotása kedvezett a tőkés osztálynak, a munkásmozgalmak fellendülése óta sokkal csekélyebb a kapitalista befolyás. A tőkés-osztály ma a hatalmas osztály, mert a termelési tényezők egyik legfontosabbikát: a tőkét kezében tartja, s anyagi ereje által egy tömeg ember cselekedeteire hatást képes gyakorolni. Kétségtelen, hogy a múlt század első felében a tőke, ily szempontból hatalmasabb volt mint ma, mert a munkás-osztály teljesen ki volt szolgáltatva a tőkésnek. A midőn azután oly jog megalkotásáról volt szó, mely csak a tőkés-osztálynak kedvezett, a munkásosztály, ép úgy, mint a többi, a tőkésék uralma alatt álló osztályok, kénytelen volt beleegyezni ezekbe a jogalkotásokba is, mert a bele nem egyezés által rá nézve még nagyobb rossz származott volna. Ma a munkás nincs már annyira kiszolgáltatva a tőkének, mint azelőtt, s különösen a múlt század első évtizedeiben, s így olyan jog alkotásába, a mily akkor létrejött, nem volna kénytelen belenyugodni. A tőkésék gyakorolta hatás csökkent, a munkás-osztály szervezetei által befolyást biztosított magának, és sok esetben az ellenállás kisebb rosszal fenyeget. Mikor a fejlődés azon fokra fog érni, hogy a tőkének az emberek túlnyomóan nagy tömegére gyakorolt hatása megszűnik, akkor ütött a kapitalizmus végórája.

Foglalkoznunk kell most tüzetesen azon, már jelzett ellenvetéssel, hogy nem lehetett-e az, hogy az eddigi osztálymozgalmaknál egy kisebbség javára történt mégis az átalakulás, a mennyiben a régi kisebbséget egy új váltja fel olyképen, hogy a nagy tömegmozgalmat a maga részére kihasználja.

A többség sorsát eddig a kisebbségek intézték, mondja *Engels* a »Klassenkämpfe in Frankreich« híres előszavában, hol bővebben kifejti, mint volt az lehetséges, hogy az eddigi forradalmak, melyek szintén valamely osztályharcz megnyilvánulásait képezték, mind kisebbségek közt folytak le, legfeljebb egy kisebbség vezette a nagy tömeget, s használta ki a maga javára. De a nagy tömeg rendszerint passzíve viselkedett, s tehette ezt azért, mert a győzelmes kisebbség mindig a gazdasági fejlődés által az uralomra képesített osztály volt. Ezen oknál fogva volt lehetséges, hogy a nagy tömeg vagy segítette ezt küzdelmében, vagy az átalakulásba belenyugodott. »De, ha mindezen forradal-

mak konkrét tartalmától eltekintünk, közös formájuk, hogy kisebbségi forradalmak voltak. Ha a nagy tömeg részt is vett benne, úgy ez — tudva vagy nem tudva — csak egy kisebbség szolgálatában történt.«

Az osztályharcz ilyen felfogásában nagy tévedés rejlik, s az uralkodó kisebbség lényét s keletkezését rosszul magyarázza. Marx és Engels látták azt, hogy minden osztályharcz egy kisebbség ellen irányul, kézenfekvő következtetés volt tehát az a feltevés, hogy az egyes kisebbségek váltják fel egymást. Hogy honnét keletkezik a kisebbség, mely az addig uralkodó-osztályt letaszítja, azt a mesterek nem mondják meg. Valószínű azonban, hogy az uralkodó kisebbség egyrésze, mert a nagy tömeg általában passzíve viselkedik. Szóval a történelem folyamán két állandó szerepel, mint azt a »Kommunista Manifestum« is állítja, az uralkodó kisebbség, melynek kebelén belül változások történhetnek, az elnyomók, s a passzív majoritás, az elnyomottak. Valójában azonban a dolog nem így áll: minden kisebbségi uralmat a többség uralma váltja fel, s csak lassankint alakul ki ebből egy uralkodó kisebbség. Van tehát idő, mikor az elnyomók és elnyomottak két kategóriája egybeesik.

Említettük, hogy minden korszakalkotó jogi változás csak úgy jöhet létre, ha abba a népesség túlnyomóan nagyrésze bele nyugszik, s érdekeit ezáltal megvédve látja: az új társadalmi rend, mely a jog alapján felépül, a többség javára szolgál. Lesznek azonban egyesek, kiknek az új társadalmi rend különösen kedvező lehet, hogy szerencsés konjunktúrák, kedvező helyzetük folytán sikerül nekik a fennálló rendet saját javukra különösen kihasználni. Ezek az emberek lassankint anyagi hatalmuknál fogva kiválnak a többiek sorából, külön osztályt kezdenek megalkotni, mely természetesen mindig kisebb, mint az az osztály, mely a rendes körülmények hatása alatt marad.* Hogy példával is illusztráljuk ezt a felfogást, képzeljük el azt a kort, midőn az egyes népek az ősi kommunizmusból legnagyobb részüknek megegyezésével a magántulajdon terére léptek át, mely változás a magántulajdonjogban nyert kifejezést. Bizonyos, hogy az új jogrend a nagy tömeg érdekeinek megfelelt, mert másképp nem jöhetett volna létre. Ebben az időkből azonban az az ember, ki oly vidéken lakott, mely állatokban bővelkedett, csakhamar sokkal nagyobb, mondjuk tehéncsordát tudott

* L. Pikler, osztályelmélet.

hatalmába keríteni, mint egy másik, ki állatokban szegény vidéken élt. Az ügyes vadász vagy törvető szintén előnyben volt az átlagos ügyességű és erejű felett. Ezekből a kedvező helyzetű egyénekből fejlődött azután ki az új osztály, melynek a tulajdonjogi rend nagyon javára szolgált.

Az a körülmény magában véve, hogy egy osztálynak valamely rend nagyon kedvez, még semminemű bonyadalmat nem szül. Csakhogy fejlődésének egy bizonyos fázisán túl a kedvező helyzetű osztály felveszi az uralkodói vagy elnyomói szerepet. Nem elégszik meg azzal, hogy a fennálló jogrend úgysis előnyére szolgál, hanem igyekszik azt kizsákmányolni, oly változtatásokat létrehozni, mely csak neki használ. Főképp azonban azáltal rosszabbodik a helyzet, hogy azokat a termelés technikai találmányokat, melyeket a nagy tömeg túlszükségleti nyomása hoz létre, értve alatta a nem kellően vagy egyáltalában ki nem elégített szükséglet nyomását a kedvező helyzetű osztály a saját javára használja ki. A gépeket például az alsóbb néposztályok ki nem elégített szükséglete teremtette meg, de hasznára legnagyobb részben csak a kapitalistának volt. A nyomor a tömegben a kedvező helyzetű osztály ezen eljárása folytán mindinkább nagyobbodik, ezzel egyenes arányban növekszik a szaporodás, s ebből a folyton rosszabbodó állapotból lábol ki a népesség az osztályharcz által.

Az uralkodó kisebbségek keletkezése tehát nem közvetlenül az osztályharcz eredménye, hanem az ezáltal létrehozott új társadalmi rend alapján lassankint fejlődik csak ki egy kedvezőbb helyzetben levő osztály. Az a tény, hogy Marx és Engels úgy látják, hogy minden eddigi osztálymozgalom egy kisebbség érdekében történt, összetévesztése a célnak a következménnyel. Minden osztályharcz végső kifejettségében egy nagy tömeg érdekében történik,* s később egy kisebbség javára válik a kezdetben a nagy tömeg javát szolgáló rend. Mikor ez a kisebbség detronizáltatik, új jogrend jön létre, s a folyamat újból előlről kezdődik. Ez a folyamat a szocziálista társadalmi formában is végbe fog menni.

Vét különben az uralkodó kisebbségek tana ellen maga Engels is. Az »Ursprung der Familie «-ben elmondja, hogy az

* *Jaures* kimutatja német fordításban „Aus Theorie und Praxis” című művében, hogy a nagy francia forradalom nagy tömeg mozgalma volt nagy tömeg érdekében „Und die Revolution von 1789 war das Werk einer ungeheueren, zielbewussten Majorität.”

állami hatalom úgy jött létre, hogy a társadalom az osztály-ellentétek megszüntetése illetőleg fékezése céljából maga fölé hatalmat alkotott.* A társadalomban a küzdő osztályok is bennfoglaltatnak, tehát ily hatalmat konstruálni csak ezek beleegyezésével lehet. Pedig a kisebbség tanához híven úgy kellett volna fogalmazni, hogy az állami hatalom az uralkodó kis osztályból ered, s az elnyomott óriási többség fölé van állítva. Megmaradva azonban az eredeti felfogásnál, hogy az a társadalomból ered, képzelhető-e, hogy egy hatalmas túlnyomóan nagy tömeg oly hatalmat állít maga fölé, mely elnyomására szolgál. Ha pedig a másik osztály oly erős, hogy képes volna egymagában ily hatalmat létrehozni, minek van szüksége egyezsége lépni az ellenséges osztálylyal, mikor úgyis le tudja igazni. Az osztályharczot akkor oly kép is megszüntethetné, hogy a másik osztályt teljesen elnyomja. Szóval tehát az állami hatalomnak megalakulásakor olyannak kell lenni, mely a nagy tömeg érdekeivel megegyez. Mikor később valamely kedvező helyzetű osztálynak sikerül a meglevő rendet kizsákmányolni, akkor az állami hatalom is kezébe kerül, melynek segítségével tényleg az osztályharczot megszüntetni: elnyomni igyekeznek, de az osztályellen-téteket nemcsak, hogy nem simítja el, hanem csak jobban kiéle sít.

Az osztályok keletkezési folyamatának téves felfogása, illetve nem ismerése az oka annak a másik tévedésnek is, hogy Marx és Engels azt hiszik, hogy a proletár mozgalom az utolsó osztályharcz, s a szocziálista társadalmi forma életbelépte ki fogja törölni a történelemből az osztályellentéteket. Igazolják ezen állításukat, mint tudjuk, azzal, hogy a szocziálista forma, mint a proletariátus teremtménye, a népesség minden rétegének megfelel, s nem lesz osztály, melynek oka volna ellene küzdeni. Ez a helyzet tényleg be fog következni, a proletár társadalmi forma, legalább kezdetben egyezni fog a népesség túlnyomóan nagy részének érdekeivel. Láttuk azonban a megelőző fejtegetések kapcsán, hogy ez az állapot, minden új társadalmi formánál, melyet osztályharcz hozott létre, szintén be szokott következni a fejlődési folyamat egy bizonyos fokáig. Marx és Engels azért tévednek, mert ők osztályharcz közepette élnek s egy társadalmi megegyezés, egy új jog, s ennek alapján felépülő új társadalmi forma keletkezése előtt állanak. Ők ter-

* Ursprung der Familie, 178. 1.

mésztereszen azt látják, hogy az új rend a népesség legnagyobb részének javára szolgál. Csakhogy az osztályharcz alatt legfeljebb azt lehet megmondani, hogy körülbelül milyenek lesznek a társadalmi megegyezés pontjai, milyen alapokon fog felépülni az új társadalmi rend. Az új osztály azonban a fennálló társadalmi rend talajából nő ki, s így előre megmondani, hogy mily osztályok fognak keletkezni, nem lehet, azt csak az új társadalmi rend életének egy bizonyos fázisán túl lehet csak látni, s ezért nem láthatta Marx és Engels. A proletár osztályharcz tehát csakis a mai osztályellentéteket szünteti meg, azonban működésének eredményében új ellentétek magvát veti el. Különben sem világosítanak fel Marx és Engels bennünket, hogy miben fog ezután nyilvánulni a termelési technika fejlődése, s mi fogja ezután mozgatni a történelmet, mert azt mégsem lehet állítani, hogy a szocziálista társadalmi forma bezárja a fejlődést. Mi természetesen a következő társadalmi korszakok mozgató erejét is az osztályharczban látjuk, s egyáltalában nem osztjuk azok véleményét, kik a jövő szocziálista korszakban az örök békesség korát, a messiási időket vélik felismerni.

Ha az állami hatalmat úgy fogjuk fel, hogy az az osztályellentétek megszüntetése céljából keletkezett, természetes következtetés az, hogy oly korban, midőn osztályellentétek nincsenek, ily hatalomra szükség nincsen, s ezért hal el magától az állam. De ezt az állami hatalmat szintén nem jól fogják fel a mesterek, mert azt a hatalmat, melyet ők államinak neveztek el, mint később kimutatni fogjuk, sokkal helyesebben illelhetjük a társadalmi hatalom névvel, s megalkotásának célja azon kényszer biztosítása, mely a társadalmi megegyezést joggá teszi. A szocziálista formában jognak okvetlenül kell léteznie, mert az az emberi egoizmusok összeütközésének eredménye, s egoisták lesznek akkor is az emberek ép úgy, mint ma. Szóval erre a társadalmi hatalomra szükség lesz akkor is, ennek szükség-telenségét csak az anarchisták hirdetik.

Úgy Marx, mint Engels, az államot, teljes igazsággal a fejlődés eredményének! tartotta, múló jelenségnek, mely a következő fejlődésnél el fog tűnni. Az állam keletkezése tekintetében azonban különbség van köztük, mert Marx az államot a legújabb fejlődés eredményének tekinti csak, a bourgeois korszak termékének, míg Engels már az ó-korban megtalálja. A feudális államot azért nem tartja államnak Marx, mert abban a korban a kereszténység, illetve az egyház vitte a

vezető szerepet, s az állam számára nem maradt tér. A modern állam csak általa keletkezett, hogy az egyház szociális hatalmát elvesztette. A francia forradalom hozta ezt a fejlődést létre, mint azt Marx a »Heilige Familie«-ben* kifejti. Ha tehát állam alatt csak azt a társadalmi formát értjük, melyet a francia forradalom hozott létre, úgy csak szószaporítás azt mondani, hogy azt a formát egy újabb szociális változás elfogja tüntetni, mert hisz ép ez a körülmény teszi a szociális változás lényegét.

Engels az »Ursprung der Familie«-ben részletesen foglalkozik az állammal, s elmondja az egyes állami formák történetét. Fejtegetéseinek eredményeként a következő jellemvonásokat állapítja meg. Az állam legfontosabb sajátága az állami alattvalóknak terület szerint való felosztása. A gentilszervezet helyébe lépett szükségszerűleg a területi felosztás, mert a mozgó néptömeg szabályozására az állandó területi alap volt csak alkalmazható. Másik jellemvonás a nyilvános hatalom felállítása, mely többé nem esik egybe a nép fegyveres hatalmával. Ezen különálló hatalom nem csupán fegyveres emberekből áll, hanem dologi tartozékokból is, mint fogházak, mindenféle kényszerintézetek, melyekről a gentilszervezet nem is tudott. Hogy ezen nyilvános hatalom fentartassék, szükség van az állampolgárok hozzájárulásaira: az adókra. A civilizáció terjedésével már ezek sem elégségesek, az állam a jövőre váltót bocsát ki, államadóságokat vesz fel. Végül kijelenti, hogy az állam mindig gazdaságilag a legelső osztály állama.

Elteltekintve attól, vajjon az állam Engels megállapította jellemvonásai helyesek-e, kérdés, vajjon ezen szempontok tekintetbevételével nem láthatjuk e meg a jövő társadalmi formában ugyanezeket a vonásokat. Kétségtelen, hogy a jövő társadalmi forma népessége szintén egy bizonyos területhez lesz kötve, mert ma még és egyelőre semmiféle más alap nincs, a melynek segítségével a népesség beosztását el lehet végezni. Az a hatalom, melyről Engels beszél, nem más, mint azon kényszer, mely a megegyezési normákat joggá teszi. Hogy a szociálista forma a kényszer sokkal nagyobb mérvét fogja igénybe venni, mint a mai társadalmi forma, mert az egyes emberek egoizmusa még sokkal jobban meg lesz kötve, mint ma, az kétségtelen. Hogy ez a kényszerítő hatalom mily formá-

* Kritische Schlacht gegen die französische Revolution.

ban jelenik meg, az mellékes dolog, s az alatt az idő alatt is, melyen keresztül Engels az állami formát megtalálja, nagyon sokat változott. Az adózás, mint az állam jövedelmi forrása szintén nem lényeges vonás, hisz jól tudjuk, hogy a középkori államok jövedelmük legnagyobb részét magángazdaságukból szerezték. A dolog veleje az, hogy az állam a nemzeti jövedelem egyrészét a maga javára foglalja le. Ez a szocziálista társadalmi formában fokozottabb mértékben fog megtörténni, olyannyira, hogy eddig az alattvalók juttattak egy részt az államnak, azontúl pedig ép fordítva az állam fog juttatni az alattvalóknak bizonyos részt. Az eddig tárgyalt jellemvonások tehát a szocziálista társadalmi formában még élesebben fognak megnyilvánulni.

Hátra van azonban az államnak még egy Engels megállapította jellemvonása. Az állam mindig a gazdaságilag legelső osztály állama, mely osztály az állami hatalom segítségével politikailag is a leghatalmasabbá lesz, s új eszközöket szerez meg, hogy a leigázott osztályt minél jobban kizsákmányolhassa. Ha ez a vonás tényleg lényegbe vágó, úgy a szocziálista társadalmi forma állam nem lehet többé, mert abban kedvezőbb gazdasági helyzet nem fog létezni. Alapjában véve azonban az a körülmény, hogy az állam a *gazdaságilag leghatalmasabb* osztály érdekeit szolgálja, nem mondható általános (érvényűnek, mert ez, mint fentebb már elmondottuk, csak a magántulajdon korában igaz; ezen nagy történelmi korszakra ugyanis jellemző, hogy anyagi javakkal emberek cselekedeteire hatást lehet gyakorolni. Államok azonban a magántulajdon keletkezése előtt is voltak. A dolog lényege az, hogy minden egyes társadalmi korszakot jellemez az a korlátozó hatás, melyet valamely osztály egy másikra gyakorol, s melynek formája igen különböző lehet. Hogy milyen hatás fogja a szocziálista társadalmi formában az egyes osztályokat más osztályok javára korlátozni, elnyomni, az egyelőre meg nem állapítható; de, hogy keletkezni fog, az bizonyos, és pedig olyképen, mint azt a kisebbségek fejlődésének magyarázatával elmondottuk. Engels ezen tétele tehát nemcsak az államra, hanem bármely társadalmi formára nézve áll, mely a magántulajdon korában létezett, így esetleg pásztorkodó néptörzseknél is okvetlenül meg volt, a fönti hatalomra vonatkoztatva, s a mennyiben a magántulajdon intézményét elfogadták. Általában pedig az ilyen egy kisebbség gyakorolta korlátozó, kizsákmányoló hatások minden társadalmi korszaknak, minden társadalmi formának sajátosságai, s nem egyedül az államra

nézve jellemzők. A proletár osztályharcz ebből a szempontból csak annyiban bír külön állással, hogy a magántulajdon ellen küzd, s ez által azt a hatást is megszüntetni igyekeznek, melyet anyagi javak által lehet gyakorolni, míg a közvetlen megelőző osztályharczok ezen speciális hatás egyes formái ellen harcoltak.

Egyébként Marx és Engels teljesen kétségben hagynak bennünket a felől, hogy micsoda forma fogja helyettesíteni az államot. Legnagyobbbrészt frázisoknak kell nyilvánítanunk e tekintetben tett kijelentéseiket: »Die arbeitende Klasse, mondja Marx, wird im Laufe der Entwickelung an die Stelle der alten bürgerlichen Gesellschaft *eine Association* setzen, welche die Klassen und ihren Gegensatz ausschliesst und es wird keine eigentliche politische Gewalt mehr geben, weil gerade die politische Gewalt der officielle Ausdruck des Klassengegengesatzes innerhalb der bürgerlichen Gesellschaft ist.«* Vagy Engels az »Ursprung der Familie«-ben: »Die Gesellschaft, die die Produktion auf Grundlage freier und gleicher Association der Produzenten neu organisiert, versetzt die ganze Staatsmaschine... ins Museum der Alterthümer.« Nincs azonban semmi tudomásunk arról, hogy mik azok a szabad egyesülések, mert hisz arra gondolni Bem szabad, hogy ezek oly konvenczióális szövetkezések legyenek, milyeneket az anarchizmus teóriája állít fel, a melyek pedig ily kijelentéseknél okvetlen az ember eszébe ötlenek.

Más helyeken Marx és Engels, és ma is nagy szeretettel sok teoretikus, úgy fejezik ki magukat, hogy a bekövetkező korszakban az állam helyét a társadalom fogja elfoglalni. Egy ily átváltozás lehetőségét mi kizártnak tartjuk, azon okból, hogy a társadalom vagy egyáltalában, vagy pedig a szoczialista forma létrejöttével meg nem valósítható.

Hogy ez utolsó kijelentésünk kettőségét megmagyarázassuk, utalnunk kell arra, hogy ma a társadalom kifejezést két fogalom jelölésére használják, eltekintve attól, midőn hibásan a társaság helyett mondják. Társadalom alatt értjük egyfelől az összes emberi egyesületekben rejlő közös valamit, az emberek egyesülését bizonyos módok szerint, bizonyos célok elérésére. Másrészt pedig társadalom alatt értjük azon individuumok összességét, melyek a legtávolabbi értelemben is, kölcsönhatásban vannak. Így azután kimondhatjuk azt a látszólag paradox tételt, hogy a néphorda, törzs, nemzet, állam stb., egyrészt a

* Elend der Philosophie.

társadalom külső megjelenési formái, másrészt a társadalom alkotó részei.

Ha társadalmi formáról beszélünk, akkor természetesen a társadalom szót első értelmében vesszük, tehát társadalmi forma nem más, mint egyfajta egyesülési forma bizonyos kvalifikáló sajátságokkal. Első feltétel, hogy egy egyesülés társadalmi legyen, hogy egy tömeg ember közös érdekeinek megvalósítására irányuljon. A társadalmi egyesülés fő lényegét azonban mindig a társadalomból eredő, de azon felül álló kényszerítő hatalom adja meg, mely megegyezés alapján jön létre, egy másik, az együttélés szükségszerű következményeképp keletkező megegyezés biztosítására. Ez a megegyezéssel biztosított megegyezés a jog. Az első megegyezés a normára vonatkozik, a második az ezt biztosító kényszerre, s így áll elő a jog. A társadalom tehát oly emberi egyesület, mely jogot alkot a jobban való megélhetés céljából. A míg egy emberi egyesület jogot nem alkot, ha egyébként benne bizonyos megegyezés feltalálható is, addig nem társadalom. De a társadalom maga csakis formáiban jelentkezik, a néptörzs, horda, államtársadalmi formák, mert mind-egyiknek van joga, kényszerítő eszköze a normák megtartására.

Ha tehát Marx és Engels arra gondoltak volna, hogy a kapitalista állam bukása után »a« társadalom fogja annak helyét betölteni, akkor lehetetlenséget állítanak egyrészt, másrészt feleslegeset. A társadalom absztrakt fogalom: az emberi egyesülés bizonyos megegyezési renddel, s ennek megtartására irányuló kényszerrel, mely mint ilyen csak bizonyos formában valósítható meg. Ez a tulajdonság pedig a szocialista társadalmi formában szükségszerűleg szintén megsz.

A másik fogalom, melynek kifejezésére a társadalom szót használjuk, mint említettük az összes kölcsönhatásban levő individuumok összessége. Ebben az esetben tehát a társadalmat a társadalmi formák alkotják, s ezen alakban a társadalom szintén fejlődésnek van alávetve. Ha meg akarjuk tudni, hogy meddig terjed valamely korban a társadalom, úgy keresnünk kell azokat a határokat, melyeken belül az individuumok összeműködése vagy kölcsönhatása felfedezhető.* Ilyképen lehet-

* Ily értelemben fogja fel egy helyen Engels is a társadalmat, az »Antidürring"-ben, midőn *Dürringel* szemben bizonyítani akarja, hogy az emberek akaratukra nézve nem egyenlők. „Zwei Schiffbrüchige sind auf einer Insel und bilden eine Gesellschaft.” A két ember társadalmat alkot, mert az individuumok kölcsönhatási határa csak kettőjüket foglalja magában.

séges, hogy valamely korban több ily társadalom is létezik; Amerika felfedezése előtt pl. abban a világrészben levő társadalom teljesen különálló volt az európaiktól, mert kölcsönhatásuk nem volt.

Nem gondoljuk, hogy Marx és Engels ily értelemben is gondolhattak volna a társadalomra, mint az államot helyettesítő formára. A legszerűbb értelmezés szerint, akkor a szocialista társadalmi forma életbelépte az egész társadalmat egy társadalmi formába fogná egyesíteni. De ha a szocialista eszmék megvalósulása addig késik, míg ez az esemény bekövetkezhetik, akkor ma még a szocializmussal nem kellene foglalkozni. Mindenesetre a közlekedés, a nemzetközi munkamegosztás, a műveltség egyenlősülése szervezettebbé teszi a társadalmat, mely szervezetségnek fokmérője a nemzetközi jog. De a teljes egybeolvadás az utópiák utópiái közé tartozik még ma.

Szóval tehát az államnak a társadalom által való helyettesítésére ily értelemben sem gondolhattak a mesterek, már csak azért sem, mert a szocialista forma megvalósulását sokkal közelebbre tették. Ez a kijelentés tehát pusztán frázis, ha csak abban az értelemben nem vesszük, hogy Marx és Engels az új társadalmi formát, melyben osztálykülönbségek nem léteznek, társadalomnak nevezték el. Ily feltevés azonban nem valószínű.

Az állam nem más, mint oly társadalmi forma, mely egy bizonyos területhez van kötve, s mindazon időtől fogva áll, s mindaddig tartani fog, míg egy bizonyos tömeg ember jogaival és kötelességeivel valamely területhez kapcsolódik. Megszűnése bekövetkezhet a társadalom szervezettebbé válásával, a közlekedés olymértű tökéletesedésével, mely az állandó lakhely szükségességét kizárja. Ez azonban még a legeslegtávolabbi jövőendő meséje. A történelmi fejlődésben eddig a legmagasabb fokot a társadalmi formák között az állami forma képezi. Mióta egy néptömeg valamely területen állandóan letelepedett, azóta a társadalmat képezték törzsállamok, feudális államok, ma kapitalisztikus államok, s a jövőendőben szocialista államok. Semmi nyom sem mutat arra, hogy más társadalmi forma jöjjön létre a következő szocialis változásnál, tehát a proletár-mozgalom abban sem különbözik a legközelebbiektől, a mit oly fennhangon hirdetnek, hogy az államot fogja megszüntetni. A francia forradalom megszüntette a feudális államot, hogy helyébe a bourgeois államot alkossa meg, a proletár-mozgalom ezt fogja ledönteni, s helyébe a szocialista államot építi. Annak az osz-

tályharcznak, mely az államot akarja megszüntetni, nem az osztály ellentétek, magántőke, magántulajdon ellen kellene küzdenie, hanem az állandó lakhely, a területhez való kötöttség stb. ellen.

Látjuk tehát, hogy az eddig tárgyalt, Marx és Engels megállapította két különbözőség, nem jelöl ki külön helyet az osztályharczok között a proletár-mozgalomnak. Tulajdonképp azonban csak elméleti jelentőségük van, s eredetüket az osztályharcz lényegének nem elég mély elemzésében találják.

Említettük, hogy a Manifestumban kifejtett különbségek között legfontosabb a harmadik, mert gyakorlati kilátása van a proletár-mozgalom taktikájának megválasztására. A proletárok, mondják Marx és Engels, nem járhatnak úgy el, mint az eddigi győzelmes osztályok, kik már megteremtett termelési formájukat kényszerítették rá a társadalomra, mert nekik nincsenek a termelési eszközök birtokukban, hanem azokat kell meghódítaniok. A proletár-mozgalomnak ez a végcélja: nem a pozíció biztosítás, mint eddig, hanem annak megszerzése. Ha pedig a dolog így áll, akkor a proletár-osztályharcz rövid utón is végezhet, akár erőszakosan, akár szépszerével kisajátítja a termelési eszközöket. Nem kell munkálkodnia azon, hogy előbb a proletár termelési formát megalkossa, s aztán induljon a döntő ütközetre, hanem előbb győz, s azután fogja elvégezni azt a működést, mely nélkül eddig az osztályok nem kerülhettek az uralomra. Sikeres lehet ily kisajátítás forradalom, pucscs s más erőszakos mód által. Sikerülhet olyképen, hogy a bourgeois-osztály önként távozik, mert uralkodása oly óriási nyomort szül, mely a termelést lehetetlenné teszi.

Feltéve azt az esetet, hogy a proletár kisajátítás sikerült volna akár a Manifestum megírása idejében, akár létrejönne ma, bizonyos, hogy általa csak óriási nyomor, s a régi régi-méhez való visszatérés következne be, mert a termelés az ily módon felszökött szükségleteket kielégíteni nem volna képes, továbbá hiányozna a vezetés, mely tisztet ma a vállalkozó tölti be. A legnagyobb fejetlenség fogna uralkodni, senki sem tudná mihez fogjon; a statisztika még nem mutatta ki az egyes szükségletek nagyságát, a szükséges munkaidőt, melynek pontos tudása pedig a szocialista termelésnél okvetlen szükséges. Szóval tehát önkéntelenül is azon meggyőződéshez jutunk, hogy ez a harmadik különbözőség ép úgy hibás, mint az eddigiek voltak, s a kisajátítók kisajátítása mindaddig nem mehet végbe

a maga teljességében, míg a proletár termelési forma azon fejlődési fokra nem ér, hogy az egész társadalommal, illetve társadalmi formával el lehet fogadtatni. Ebből az következik, hogy a proletár harcz legfontosabb részének a gazdasági téren kell végbemennie, a politikai és ideológiai harcz csak ennek segítő-társa, de magában nem elégséges a proletariátus emancipálására. Hogy mi a proletár termelési forma, arról később akarunk szólni.

Különben megtalálhatjuk azt az okot, mely a mestereket ebbe a tévedésbe vitte, ó ez a Manifestum nagyfokú utopizmusa, mely abban nyilvánul, hogy a proletár-osztályharcz érettségi fokát nagyon is túlbecsülte: a mikor az csak jóformán erőhöz kapott, azt hitte, hogy a legközelebbi jövő már a proletárok diadalát hozza magával, s egész komolyan foglalkozott a bekövetkezendő forradalommal, sőt annak taktikájával is, melynek feladata lesz a kapitalistákat az uralomról letaszítani, s mely bekövetkeztén, eredménye a nagyiparnak Európa-szerzte való elterjedése lesz. Bizonyos azonban, hogy a Manifestum megírása idejében a közeli győzelem szem előtt tartásával oly következtetésre kellett jutni, mint a melyet ez a harmadik különbözőség kimond: hogy a proletároknak nem lehet semmit sem biztosítani, hanem a meglevő biztosításokat kell csak lerombolniok, mert akkor a proletár-mozgalom azt a képet nyújtotta, hogy egy nyomorult tömeg küzd az uralomért egy hatalmas kisebbség ellen, mely küzdelemben neki a hatalmat kell megszereznie.

A proletár mozgalom taktikája jóformán máig a Manifestum e már tárgygyalt kijelentésén alapult. A Kommunisták Manifestum lehetségesnek tartotta a proletár-osztály diadalát a legközelebbi jövőben bekövetkező forradalom által. Marx és Engels az elmélet keletkezése idejében a revolúciónizmus hatása alatt állottak, maga Engels elmondja a »Klassenkämpfe in Frankreich« előszavában, hogy Franciaországnak 1789—1830-ig terjedő történelme, mely a forradalmak folytonos sora volt, nagyon befolyásata őket. Nem kételkedtek abban, hogy a döntő ütközet forradalom lesz, mert »Das Proletariat, die unterste Schichte der jetzigen Gesellschaft kann sich nicht erheben, nicht aufrichten, ohne dass der ganze tiberbau der Schichten, die die offizielle Gesellschaft bilden, in die Luft gesprengt wird«.

A Manifestum megállapítja ennek a forradalomnak taktikáját is, mely, hogy úgy mondjuk, egy »politikus« fogáson

alapszik. A bourgeoisie ebben az időben bizonyos forradalmak által küzdött a reakció ellen, mely forradalmakban segítő társa volt a proletariátus. A proletariátusnak ezeket a forradalmakat kell kihasználni, hogy uralmát megalapíthassa. Egymagában nem elég erős a bourgeoisie és a feudálnemességgel szemben, tehát segíti a bourgeoisie-át a nemesség ellen, s a kivívott győzelmes harc után a proletariátus a szövetséges társ ellen fordul, kicsavarja kezéből a hatalmat, a magányos bourgeoisie-ával majd elbánik a proletár-osztály. A Manifestum ezt az eljárást részletesen kifejti Németországra vonatkozólag. Ugyanígy akarták kihasználni a francia szocziáldemokrata mozgalmat, melyet politikailag Ledru-Bollin, irodalmilag Louis Blanc vezetett. Mozgalmakat tehát nem akar Marx és Engels megalkotni, hanem azokat csak irányítani. Az egyes mozgalmaknál, mondja a Manifestum, az legyen a cél, hogy bennök a tulajdonkérdést juttassák első helyre, hogy a proletariátus mindig ébren tartassák. Ez a ravasz, utógondolatokkal telt taktika csak egy gyenge osztály eljárása lehet, s mit sem könnyebb elképzelni, mint hogy a győzelmes bourgeoisie az ellene támadt hűtlen szövetségést is legyőzi.

Az 1848-as forradalmak Parisban, Bécsben, Berlinben tényleg bekövetkeztek. A kezdetben való győzelmek után bekövetkeztek a 49-i teljes leveretések. A forradalmi bourgeoisie legyőzetett s vele bukott a proletariátus is. Ezeket a vereségeket Marx és Engels jelentéktelen eseményeknek tekintették, s 1850-re új forradalmat vártak egy újabb gazdasági krízissel kapcsolatban. Majd a krími hadjárat következményeképp remélték az új forradalmat, mely szintén nem következett be. Az 1871-i Commune teljesen a Manifestum taktikája szerint kerül az uralomra, de a győzelmes bourgeoisie csúfosan elbánik a hűtlen szövetségestárssal, s a proletárok Mac Mahon golyói által vesznek el.

A történeti események tehát megmutatták, hogy a proletariátus, legalább is a XIX. század gazdasági és politikai viszonyai között, forradalom által nem juthat uralomra. Annyiban használtak e forradalmak a proletár-mozgalomnak, hogy fejlődését előmozdították, s az egyes osztályok helyzetét tisztázták, a mennyiben a középkorból fenmaradt egyes középtagokat eltörölték. Mindezt őszintén bevallja Engels: »Wenn sogar diese mächtige Armee des Proletariats noch immer nicht das Ziel erreicht hat, wenn sie weit entfernt den Sieg mit einem grossen Schlag zu erringen, in hartem, zähen Kampf von Position zu Position langsam vordringen muss, so beweist dies ein für

allemaal, wie unmöglich es 1848 war, die sociale Umgestaltung durch einfacher Überrumpelung zu erobern«. Lehetetlen manapság a militarizmus óriási kifejttségénél fogva, és semmi remény sincs arra, hogy a hiányosan felszerelt, szervezetlen proletár tömeg ellen tudjon állani az ölü technika minden vívmányával ellátott katonaságnak.

A Manifestum tart fenn egy másik eshetőséget arra az esetre, ha a proletár-forradalmak nem sikerülnének. Az összes eddigi társadalmak, mondja Marx és Engels, elnyomó és elnyomott osztályok közötti ellentétben nyugodtak. Hogy azonban egy osztályt el lehessen nyomni, szükséges, hogy legalább megélhetése biztosítva legyen. A munkásosztálynál azonban ép ellenkező jelenség mutatkozik, mert nyomora folyton nő olyannyira, hogy azon fokra fog érni, hogy a termelés lehetetlenné válik, a bourgeois-osztály kénytelen elhagyni helyét, s létrejöhet az új gazdasági és társadalmi forma.

Ez az eshetőség igen valószínűtlen kibonyolulás, még abban az esetben is, ha tényleg a munkásosztály nagy nyomora bekövetkeznék. A nyomorgó proletártól, ha erőszaktól nem kell tartani, nem fél a bourgeois, s ezen ok miatt nem is mond le az uralomról, sőt ez esetben mérhetetlen nagy időig mindig uralkodni fogna, mert mindig meg fogja várni, míg a természetes kiválasztás egy csomó nyomorgó proletárt átsegít a túlvilági kommunisztikus formába, s az egyensúly helyreáll.

A most tárgyalt tétel vezetett azonban másrészt arra a taktikai eljárásra, mely a proletariátus nyomorát akarja növelni, azt hívén, hogy ez által közelebb hozza a mozgalmat a célhoz.* Csakhogy itt a titkos cél nem az, hogy a bourgeois osztályt a termelés lehetetlenné tétele által lemondásra bírják, hanem, hogy ezáltal egy nyíltan elvetett, de titokban remélt proletár-forradalmat lehetségessé tegyenek, mert a nyomor kétségtelenül revolutionär. Egyik eszköze ennek a felfogásnak az az irányzat, mely a kapitalista társadalmat akarja rontani,

* Marx pl. a szabad kereskedelemről szóló beszédében, mely az „Elend der Philosophie” német kiadásában jelent meg, a szabad kereskedelem mellett szavaz, csak azért, mert bomlasztólag hat, s a szociális forradalmat elősegíti. A góthai program bírálataiban a gyermekmunka általános eltiltása ellen nyilatkozott, mert az reakciónär, míg a gyermek részvétele a termelésben hatalmas revoluczió nélküli eszköz. — Basch a gyarmatosítás ellen nyilatkozik, mert az szerinte a kapitalista társadalom összeomlását megakadályozza, stb.

beteggé tenni, holott nagyobb bünt a proletariátus ellen elkövetni nem lehet, mint ily politikát követni.

Különben a nyomorral való kombinációt maguk a tényleges fejlemények kizárják, melyek a proletariátus anyagi fejlődése felé visznek. A munkástörvények mind a proletár életmódjának javítására törekednek, a szociáldemokrata pártok vívmányai szintén nem a nyomor előidézésén fáradoznak. Bizonyos, hogy a fejlődés folyamán a munkások anyagi helyzete nagy mértékben javult.

A Manifestum taktikája speciális vonásaiban tehát elavult, de a szociáldemokrata pártok taktikája mindeddig nem haladta túl a Manifestum elméleti álláspontját. Sőt ez az elavult eljárás alapján sokkal tisztább, határozottabb, kitűzött cél felé törő, s nem oly ingadozó, mint a mai taktika, mely maga sem tudja, miért küzd, s azt sem, hogyan küzdjön.

Engels a »Klassenkämpfe« előszavában rámutat a parlamenti harcra, mint a mely a leghathatósabb és legveszedelmesebb fegyver a proletariátus kezében. Nem győzi dicsérni azokat a hatásokat, melyeket az általános szavazati jog létrehozott, s felállítja az ellentétet, mely abban nyilvánul, hogy a forradalmárok a nyugodt viszonyok között sokkal jobban boldogulnak, mint a lázongások, zavarok közepette. Tényleg az általános választójog nagy hatalmat adott a proletariátus kezébe, s a választások eredményei mutatják, hogy értik is annak használatát. Az ideiglenesen felállított programok kivételével azonban semmiféle cél nincs, mely felé az egész parlamenti harc tartana. Kétségtelen, hogy a munkásosztály anyagi jólétének emelése, a proletariátus szervezése helyes cél, de a végezel kitűzésétől való idegenkedés az egész mozgalmat bizonytalanná teszi. Mi célnak szolgáljanak azok az eredmények, melyeket a proletárok a parlament által kivívtak?

Van egy elméleti irányzat, mely a munkásosztály szervezettségét arra akarja kihasználni, hogy a sztrájkjelzés túlkövetkezetes kivitele által a bourgeois-osztályt hátrálásra bírja. A számos sikerült sztrájk, mely a proletariátus erkölcsi erősödésén kívül az anyagit is magával hozta, felbátorítja ezeket a teoretikusokat arra, hogy egy általános sztrájkjal lehetségesnek tartásuk a proletariátus győzelmének kivívását. Ez az általános sztrájk tulajdonképp nem a termelés összes ágaiban volna szükséges, hanem csak azokban a forgalmi és ipari ágakban, hol óriási tőke van felhalmozva, pl. a vasutaknál,

kikötőknél, fonó-, szövőgyárakban. Nem is volna szükséges, hogy az egész országra kiterjedjen, hanem elégséges, ha csak a nagy városokban következik be. Ezek a nagy városok képezik a kapitalista társadalom alapköveit, ha ezeket megingatjuk, utánok dől az egész építmény.

Már a proletariátus mai szervezete mellett sem volna lehetetlen egy ilyen általános sztrájk kimondása és megindítása. A mai termelési forma mellett azonban nem valószínű, hogy sikerülni fog, s ha keresztülviszik is, eredménye csak nagy nyomor lenne és vissza kellene térni az erőszakosan tönkretett rendszerhez. Egyébként a mai társadalom sokkal erősebb, mintsem ily sztrájkkal szembe ne tudna szállni. Nem számíthat továbbá a munkásosztály ily sztrájknál a népesség többi osztályainak sem erkölcsi, sem anyagi támogatására, s különösen az első nélkül nem igen szokott semmiféle sztrájk sikerülni. Ezek tulajdonképpen csekélyebb fontosságú okok, sokkal fontosabb az, hogy egy ily óriási sztrájkoló tömegnek hosszabb ideig való eltartása azokkal az eszközökkel, melyek ma a munkásosztálynak rendelkezésére állanak, nem lehetséges. Hiányzik még egy tényező, mely a proletariátus győzelmében okvetlen szükséges, s mely nélkül az erőszakos kisajátítás is eredménytelen. Ez a proletariátusnak a kapitalista-osztálytól való anyagi függetlensége. A kapitalista termelési formát nem az jellemzi, a mit a szocialista teoretikusok állítanak: hogy többlet-értéket akar termelni, mely többlet-érték létele a maga tisztaságában úgy sem bizonyítható be, hanem jellemzi az a kényszerűség, mely a termelés létrejöhetéséhez a kapitalistát és a munkást egymáshoz köti. Ez a kényszerűség a két osztály megélhetésére nézve is áll. Ma a termeléshez nemcsak munka és tőke, hanem ezek megszemélyesítése, munkás és tőkés szükséges. Ha sikerül bármely oldalról is ezt az összekötő lánczot megbontani, ha sikerül valamely osztálynak magát a másikkal szemben emancipálni, ezáltal megszünteti az összetartó kényszerűséget s vele bukik a kapitalista termelési forma, s ezzel együtt a kapitalista társadalmi forma. Ez az osztály nem lehet más, mint a proletár, mert az ő érdekei ellenkeznek ezzel a kényszerűséggel, míg a kapitalistának ez a kényszerűség javára szolgál. Igaza van tehát Marxnak, mikor a Manifestumban kijelenti, hogy az egyedüli forradalmi osztály ma a proletár.

Annak a termelési formának, mely ily kényszerűséget megszüntessen, ki kell zárnia a tőkést, mint személyt a ter-

melésből, tehát a munkásoknak kell lenni a tőkéseknek is. Ezek a formák nem mások, mint a munkás termelési szövetkezetek, melyek természetesen a fogyasztási szövetkezeteket követelik meg, olyképen, hogy az egyes termelési szövetkezetek más viszonylatban egymással szemben, mint fogyasztók lépjenek fel. Ezek a szövetkezetek ma már szórványosan megtalálhatók, s mi azt hiszszük, hogy rendszeres fejlesztésüktől várható a szociális kérdés megoldása. A kapitalista személye kizárható az által, ha vagy a munkások adják össze a tőkét, vagy az állam bocsátja azt rendelkezésünkre, nem kapitalista minőségben. A fejlődés bizonyára nagyon sokáig fog még eltartani, de eredménye az lesz, hogy mindig több és több munkás lesz a szövetkezetekben, melyek a termelés mind szélesebb területére fognak kiterjedni. Ha a munkások képesek lesznek szükségleteiket teljesen vagy legnagyobb részben saját kebelükön belül előállított jószágokkal kielégíteni, ez által a kapitalisták a termelés mindnagyobb részéről leszorulnak, egyrészt, mert fogyasztóik tömege nagyon lepad, miután a munkások saját szövetkezeteik által elégitik ki szükségleteiket, másrészt pedig azért, mert egyes kapitalista vállalatokhoz nem akad munkás.

Mindennek bekövetkezése annál valószínűbb és annál gyorsabb, minél egészségesebb a kapitalista társadalom,* minél gazdagabb a proletariátus. Egymás mellett fognak fejlődni a leghatalmasabb kapitalisztikus vállalatok s a kommunista termelési intézmények, egyik a legmagasabb fokú kialakulásában, másik csecsemő korában. Igaza van Jaurésnek, midőn a jövőendő alakulást úgy látja, hogy a kétfajta ellenséges intézmények egymás mellett fognak állani. A fejlődés folyamán azonban a mindinkább erősödő szövetkezetek leszorítják a kapitalisztikus termelési formát, s láthatjuk ugyanazt a tüneményt, melyet az eddigi gazdasági változásoknál is tapasztalhattunk: egy kifejlett gazdasági forma megsemmisíti a régit. Elméletileg tehát lehetséges a szocialista gazdasági forma megalakulása a szövetkezetek hatása következtében, s e gazdasági változás magával fogja hozni a társadalmi változást is.

Valószínű, hogy a gazdasági változásnak politikai proklamálása az egyes országokban nem fog egyformán megtörténni. Lehetséges, hogy békés úton megy végbe, bekövetkezhet azonban

* Bernstein a „Zur Theorie und Geschichte des Socialismus”-ban: »Je reicher die Gesellschaft um so leichter und sicherer die socialistischen Verwirklichungen».

az az eset is, hogy az uralkodó osztály erőszakkal iparkodnék a változást megakadályozni. Erre az esetre fenyegető fegyver a proletariátus kezében a forradalom és az általános sztrájk, mi szintén forradalom: a passzivitás forradalma. Mikor a proletariátus anyagi fejlődésének azon fokára jut, hogy szövetkezetei által képes lesz legalább elsőrendű szükségleteit kielégíteni, akkor végbemehet egy ily forradalom vagy általános sztrájk. Nem osztjuk Engels nézetét, hogy a proletár-forradalom egyáltalában lehetetlen, s ezen nézet helyességét a mai korra s a közel jövőre nézve tartjuk csak helyesnek. Ő maga mondja a XIX. század első felének forradalmairól, hogy azok csak abban az esetben sikerültek, ha a forradalmárok a katonaságot ügyüknek megnyerték. Az akkori forradalmárok, mint tudjuk, a bourgeoisának voltak egy töredéke, s vereségük oka az volt, hogy a katonaság a másik nagyobb bourgeois szárny szolgálatában volt. Egy jövőző proletár-forradalomnál sincs azonban annak lehetősége kizárva, hogy a katonaság a proletariátus ügyének szolgáljon. Sőt ennek az esetnek be kell következnie, ha a népesség túlnyomóan nagy része a szocializmus eszméit, mint érdekeire legjobban megfelelőt, magáévá teszi, a mi nélkül ama átváltozás úgy sem történhet meg. A katonaság mai szervezete mellett, midőn az emberanyag folyton változik, nem lehetetlen a katonákat már eleve a szocialista eszméknek megnyerni, s ez a működés hatásában annál biztosabb, minél nagyobb a közműveltség, s minél rövidebb a szolgálati idő. Természetes azonban, hogy akár forradalmat, akár általános sztrájkot megkísérelni mindaddig, míg az idők teljessége el nem érkezik, nem más, mint öngyilkosság.

Fejtegetéseink eredménye tehát az, hogy a szocialista forma a munkásszövetkezetek által valósulhat meg. Ez a felfogás azonban más oldalra igen érdekes perspektívát mutat. A proletár társadalmi forma, a mint azt elképzelni tudjuk, nem más, mint egy óriási termelési és fogyasztási szövetkezet. Ebben az esetben azonban a proletár-osztályharcznak a Manifestum megállapította harmadik különbözősége sem állja meg helyét, mert a proletároknak is előbb meg kell alkotniok a maguk termelési formáját s azt biztosítaniok, ép úgy, mint ezt a folyamatot a megelőző osztályharczoknál láttuk.

Abban sem különbözik a proletár-osztályharc az eddigiektől, mint már láttuk, hogy addig ez sem diadalmaskodhatik, míg érdekei nem a túlnyomó nagy tömeg érdekeit képviselik. Két-

ségtelen, hogy ma még a proletár-osztály nem alkotja a többséget, s a mozgalom egyik főtürevésének kellene lenni, hogy azokat az osztályokat, melyek a nagy francia forradalom bourgeoisiájából a kapitalista-osztály mellett kifejlődtek, a proletárok ügyének megszerezze. Szemmellátható dolog ugyanis, hogy a mai kapitalista-osztály nem egyezik azzal az osztályal, melyet a francia történetírók neveztek el bourgeoisiának, s mely a direktórium által került az uralomra, hanem abból fejlődött ki az osztályok keletkezési folyamata szerint. A közbeeső osztályokat kell a proletariátusnak megnyerni, s az elzárkozottság taktikája semmi esetre sem segíti elő a munkásosztály ügyét. Különösen hatalmas eszköz volna e célra a szoczialista teoretikusok által annyira megvetett utópizmus, a végezel kitűzése, mert a legtöbb ellenvetést a szocializmus ellen nem elméleti szempontból teszik, hanem praktikus kivihetőségét vonják kétségbe.

A másik osztály, melyet okvetlenül be kell vonniok a proletároknak saját mozgalmukba: az a parasztosztály, s nem csupán a mezei munkások csoportja. Az az utópisztikus terv, melyet elméletileg bizonyítani igyekeztem: a szocialis kérdés megoldása munkásszövetkezetek megalkotása és általánossá tétele által szükségkép megköveteli kiegészítésül a mezőgazdasági szövetkezeteket is, melyeknek megalkotása pedig már annyi esetben kudarcot vallott. Azt hisszük azonban, hogy az a körülmény, mely az újabb mezőgazdasági fejlődésben Marx elmélete ellen oly kínosan szólt: a kisebb üzemek keletkezése a nagyüzemek rovására, ennek az irányzatnak, mely szövetkezetek alapítására igyekszik, csak kedvezni fog.

Természetesen ezt az általunk rajzolt fejlődést nem fogja a legközelebbi jövő meghozni, s csak hosszú fejlődés után érünk el oda, s a közvetlen cél a munkásosztály anyagi megerősítése kell, hogy legyen, mi azonban egy mozgalom sikeréhez és biztonságához szükségesnek tartjuk egy távolabbi célpont kitűzését.

Összefoglalva tehát fejtegetéseink eredményét, azt találjuk, hogy a proletár-osztályharcz vázában nem különbözik az eddigi osztályharczoktól. Ép úgy, mint az előbbie, csak akkor diadalmaskodhatik, ha a népesség túlnyomóan nagyrésze érdekeivel megegyezőnek tartja, küzdelmének célja, mint az előzőknél is, előbb a gazdasági hatalom megszerzése, majd ennek biztosítása az állami hatalom által. Eredménye egy új államforma lesz, a szocialista állam, melyet majd ugyanaz az erő, mely létrehozta, az osztályharcz, fog megsemmisíteni. *Káldor Imre.*